

Tanulmányok Augustinus tanrendszeréből.

II. A Krisztus személye és működése.

A háromságról szóló felfogás ismertetésében ezt mondtam: „... a háromságtan a *személyiségnek* finom értelmezésében végződik“ (I. I. füzet, 28. lap).

Közönségesen tudott dolog, hogy a *személyiség* kérdése főleg a Jézus Krisztust illetőleg volt a gondolkozás és ítélet-mondás tárgya. Ebből kifolyólag természetszerűleg követeli ez a tan a második helyen való tárgyalást, a mit annyival is inkább el kell végezni, mert a háromság-tannak u. n. punctum salienze lévén ez a kérdés, amaz emezzel válik kikerekítetté, sőt teljessé.

Fontos tárgy a Krisztus személyisége s azzal összeköttetésben működése, mert bár Augustinus előtt tisztán áll az, hogy a Krisztus ugyanaz, a ki az Atya (Chr. idem est, quod Pater) és bár az is bizonyos előtte, hogy Krisztus igaz ember, a kinek volt halandó teste (caro mortalis): mégis a megtestesülés szentsége, a fogantatás valósága nem volt teljesen megállapodott igazságként lelkében meggyökerezve mindaddig, míg a kérdést a maga egész valójában nem vette vizsgálat alá.

Addíg, míg az u. n. presbiterségbe bele nem jutott, nagyjában a következő lényeges tételeket körvonalozza Augustinus:

Krisztus egyetlen és egyszülött fia az Atyának, a kivel „*consubstantialis*“ és „*coaeternus*“, a melynek következtében Krisztus az Istennek képe is és hasonlatossága is szemben az emberrel, a kiről ez van írva az irásban: „mondá Isten: teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra . . . teremté . . . Isten az embert a maga képére [I. Mózes, 1.₂₆-₂₇]. Krisztus nemcsak képére és hasonlatosságára teremtettet az Istennek,

hanem maga az Isten képe és hasonlósága abban az értelemben, hogy az Atya maga a hasonlatosság, a fiú pedig az Atya hasonlatossága [Pater ipse similitudo, Filius similitudo Patris]. A kettő: Atya és Fiú az állagban vagy lényegben is egy, mert „Pater est substantia, Filius substantia.“

Ámde a kettő, Atya és Fiú között mégis megvan a különbség, a mennyiben az Atya fogalmához nincs hozzákötve a *születés* gondolata, míg a Fiútól elválaszthatatlan, mert „Filius semper natus . . .“

A *születés* fogalmánál azonban különbség, még pedig éles különbségtétel jelentkezik Augustinus rendszerében. Ugyanis ezt a nyilatkozatot teszi: „. . . melior est semper natus, quam si semper nascitur quia qui semper nascitur: nondum est natus et nunquam natus est, aut natus erit, si semper nascitur. Aliud enim semper nasci: aliud natum esse; nunquam Filius, si nunquam natus . . .“

Észrevehető a különbségtétel éle, a mely a *bekövetkezettet* és a *bekövetkezőt* tünteti fel, ez utóbbi a *még meg nem történtet*, az előbbi a *már beállottat* foglalván magában, úgy azonban, hogy a *beállottnak* multja nem megszűnést, sőt lételénél fogva működést tartalmaz, míg a *még meg nem történt* épen fogalmánál fogva a *nem létet* fejezi ki. Azaz: a *natus valóság*, az ellentéte *nem valóság!*

Tovább fejtése ennek az, hogy a Fiú ilyen módon: bölcsesége Istennek, elv és kezdet a világlétele előtt, igazság, sőt Istennek ereje is. [sapientia; principium; veritas; virtus Dei.] Vagy hogy még nagyobb súlyt adjon ezeknek a fogalmaknak, kimondja ezt is: a fiú a dolgoknak ama rendje (vagy törvénye), a melyet követ az ember s a mely által egységre jut az ember is és a világ is. [Filius est forma rerum, quam sequimur, per quam ad unitatem formatur homo et mundus . . .] Mint ilyen *értelem* is, *igazság* is és *törvény* is, a kiben összefolynak azok, a mik általában a *ratio: eszme* cím alá tartoznak, mint olyan alá, a mely fölös uralmat, fölényt juttat kifejezésre.

Ez a Fiú maga az *igaz ember*, a ki egyáltalában nem képzelet szülte alak, nem is merő képzelődés, hiszen a mi emberi

nemünkhöz való teste volt, beszélt is, cselekedett is, szenvedett is úgy, mint *embernek fia*, a ki, mint *új ember*, testben született nőtől.

Kicsoda nem veszi észre, hogy az *igaz ember* fogalom kifejezésnek elengedhetlen járuléka az a felvétel, a mely a *születés* módját állapítja meg, a melyre vonatkozólag kijelenti Augustinus, hogy Krisztus, mint ember nem emberi módon született, illetőleg fogantatott, hanem „intima illuminatione ab incunabulis illustratus“, vagyis kezdettől fogva benső világossággal volt megvilágosítva, a mi a fentebbi bölcsesség, elv, igazság és erő következménye?

Krisztust az *Atya küldi* e világra, el is jön, kijöve az Atyától, hogy közöttünk lakozzék, mint testté lett ige, magát megüresítve, hogy az ember-alak valóság legyen, vagyis a „*susceptio hominis*“ meglegyen. A főtétele az Atyánál az *előrelétel*; a mellék-tétel a Fiúnál az ember-létel elengedhetlen feltétele: a *születés*, a mely az *előrelétel* folytán nem lehet azonos más születéssel, miután az előzmény és következmény mást követel, annyival is inkább, mivel a háromságban ez az előrelétel és születés tulajdonképen azt fejezi ki, hogy az általános egyénibe megy át, még pedig jellemző egyénibe, a mely kizárólagos is és egyetlen is. Azaz: a Fiú születése csakugyan más, mint minden más születés, mert maga a Fiú nem egyéb, mint „norma et regula“ s így előállása mindeneken felülálló, hiszen küldetésénél, eljövésénél, közöttünk való lakozásánál, mint fogalmi meghatározásoknál fogva is: *születése* azt fejezi ki, hogy az egyetlen s ennélfogva kibeszélhetetlen is. Az ő születése az előrelételnél fogva elhagyása az Atyának [relictio Patris], de nem bűnnel összekötetésben, hanem egyszerűen a földön való megjelenés következtében s így lesz a *születés*: *susceptio hominis* fogalommá, mert az *assumptio humanae naturae* a születést jelenti, a melynek az lón a következménye, hogy „assumit Filius nubilum carnis nostrae.“

Krisztus tehát emberré lett: felvette a mi testünknek sötét-ségét vagy szerencsétlenségét s így két természettel felruházott lény, a kinek megváltói működése épen így érthető tisztán és

világosan, a melyben a főszme: az *isten-ismeret*, Krisztus nélkül lehetetlen. Az isten-ismeret által lesz eltávolítva a bolondság fellege, a mely az emberiségre borúlt, az távolítja el az idői dolgokat, hogy az örökkévalók létesüljenek, a melynél elengedhetlen az *időbeli orvosság* (*medicina temporis*), mert az időbeliség orvoslása: az örökkévalóság előkészítése, a mely a Krisztus műve, a ki bölcsesége is és ereje is az Istennek, hogy az embert felöltöztvén: az *ember szabadítását elvégezze*, annak az embernek a szabadítását, a kinek igaz emberi voltában jelent meg, mert azt a természetet vette fel, a melyet meg kellett szabadítani. Szabadítási, vagy megváltói működése: *a tudomány hirdetése s a jó élet példája*, a mely kettő a halállal ér véget, a minthogy mindhalálíg hirdette Krisztus a tudományt és példánykép volt a szent és igaz életben a megváltás megvalósításáért.

Mikor az u. n. presbitérségbe lépett Augustinus (391—395), a következő krisztológiai tan alakul ki felfogásában:

Krisztus istensége kétségbe vonhatatlan, mert Krisztus igaz Isten az igaz Istenből [*!niceai symbolum !*], Fiú ugyan, de természetében ugyanolyan, a minő az Atya, a kivel egyaránt örökkévaló, a kinek istenségében maradó, mert *nem ragadomány reá-nézve az istenség, hanem természet*. Ez a Krisztus a világ világossága, a mely nem teremtett változónak, hanem *világosság lön* kezdet nélkül, soha meg nem szűnve. Mint ilyen: *második ember*, a ki mennyei a mennyből úgy azonban, hogy valósága, igaz ember volta kétségbe vonhatatlan, mert *nem a saját alakját megváltoztatva lett ember, hanem a szolgaság alakját vette fel magára s így embersége valóság, a mely nem látszat*.

Krisztusnak emberi volta nem átváltozás, nem is átalakulás oly módon, hogy elveszítetté volna változhatatlanságát, hanem az igazi embert mintegy felöltözve: maga a teljes valóság; mint ember, a ki nem a maga, hanem az emberek hasonlatosságára lett emberi külsejű, teljes emberi természetű.

Az örök isteni állag tehát változatlanúl megmaradt; a testté lett ige közöttünk lakozott nem testté változva, vagy átalakulva, hanem testtel felruházva, hogy a testiekkel összeillő, együttélő legyen. Isten-ember a Krisztus, a kinek a szűz méhében való

fogantatása ember voltának igazságát s büntől mentességét tartalmazza, miután ez a fogantatás és születés „non de carnali delectatione“ történt. Igazolván ezt még ezzel a felvétellel is: Krisztus születése időileg összehasonlítható az örök származással, mert „Maria credendo peperit, credendo concepit“ oly módon, hogy Krisztust előbb lélekben foganta s azután méhében. És megtoldván ezt még azzal a felvétellel is: az ige lényegéhez hozzátartozik az, hogy szűzen álljon elő Ime a kettős természet tisztaságának s egymást fedező voltának az alapja. Méltó társakként állnak egymás mellett az egy személyben! Az emberi természetben pedig előtérben áll ezen a ponton a *halál*, a *váltság-halál* eszméje, mint a mely által maga az emberiség tiszta eszméje diadalra jut, mert Krisztus *meghalt az istentelenekért* s így lesz a megváltó és szabadító cím jogos birtokosa, a kinek *tiszta, igaz, tökéletes* és *szent* ember voltából váltság sugárzik a halál által az emberiségre is általában és az egyes emberre is: *mert ha Krisztus szeretett engem, fel is áldozta magát érettem.*

A keresztség a váltság által a világ megfeszítettetésének tényét jelenti, a mely által az *egyén* is megtisztult, hogy a világtól szabadabbá legyen. Megtisztult, mert Krisztus *vérét ontotta érettiünk* s maga az ezzel összekötött *szenvedés* egyenesen *sacrificium*, sőt *holocaustum*, azaz: *égy-áldozat* s általában: *áldozat* a bűnért, a mely minket terhel.

Ime a fordulat a megváltás egyszerű gondolatától az áldozat eszméjéhez, a mely helyet foglal minden többi mellett a Krisztus személyében, a ki maga az *áldozat* és maga az *áldozó főpap* is, a ki ilyen módon egy maga minden. Keresztség halált hal a bűnösökért, meg- és feláldozza magát és az emberiséget megváltja, megszabadítja a bűnöktől és a haláltól, a mely kárhozat-halál volt. E haláltól való szabadulást és megváltást *egyetemes* hatásúnak is vehetni, a mennyiben Augustinus szerint az *eredendő bűn általánosságát* állítja előtérbe, a melylyel szemben a *keresztség* lesz az a mozzanat, a mely által a halál eltűnik, maga ez a mozzanat pedig *általánossá* válván: amannak a hatását is ellensúlyozza és így a haláltól való megszabadulás is általános.

Krisztus halála tehát bünt eltörlő, haláltól megszabadító,

megváltást előidéző és még: *engesztelődést, kiengesztelést* támasztó. Ugyanis nemcsak bűnét veszi el Krisztus az emberiségnek, nemcsak a kárhozat halálától szabadítja meg, hanem ki is engeszteli Istennel: *homo Deo reconciliatur*. Az ember Istennel kibékül s nem az Isten az emberrel! Nem a menny és föld urának a kibékülése, hanem az *ember-szívnek engesztelődése* következik be, a mely ember-szív átalakúl, jóvá, nemessé válik és így lesz Istennel összeköttetésben élővé: lélekben élővé . . . *Áldozat-halála* a Krisztusnak: élet-forrás, mert a bűnnek sötétsége és átka eloszlik és elmúlik, a *közbenjárás* pedig örök-élet-biztosítás, a mely csak *Deus-homo* — *Isten-ember* által történhetik, a kinek *feltámadása* történeti tény, a melyet csak a *hívők*, a keresztyének fogadnak el, a kiket épen *ez a hit* különböztet meg és választ el minden más embertől. És ez a hit az, a mely által a *kegyelem* jelentkezik, a mely a régi bűnöket eloszlatja, a javulót támogatja, a szeretetet igazságnak számítja és a félelmet elfűzi.

Mindezek *magszerüleg, előlegezően* nagyobbára mindazt tartalmazták, a mi a nagygyá lett Augustinusnak a rendszerében helyt foglal abban az időszakban, a mely egész élete végeig terjed.

Ebben az u. n. végső vagy teljes kifejlésű korban egyéb-iránt a következő gondolat-menet áll előttünk a Krisztus személye és működése kérdésében:

Krisztus, a mi Urunk és megváltónk: Istennek fia istensége, Dávid fia testisége szerint, a ki egyáltalán *Fiú* névvel nevezendő, mert *Istennek fia*, még pedig *eyyetlen* és *egyszülött*, a ki *ige* volt s *ez az ige nem Atya, hanem Isten az Atyával!* A fiú az Atyától származik, mert „*proprium Patri est generare Verbum et Filio proprium est esse Verbum.*“

Ez az isten-fiúság-felvétel az alap az emberré lételhez s az Isten-ember fogalomhoz, a melyek közül az elsőhöz az tartozik, hogy Augustinus a következő kifejezésekkel érezteti a fogalmat is és a valóságot is: *assumptio, susceptio, incarnatio, carne indui, induere se carnem, accipere formam servi sive inbecillitatem nostram, fuerit caro et Filius hominis, venit in mundum, missus est, missio* stb. Mindez a *permixtio*-t jelenti, a mely feltételezi a

korábbinak a későbbivel való egybejövését, vegyülését, vagyis a *logos*-nak a *homo temporalis*-szal egybekapcsolódását, oly módon azonban, hogy az Istennek alakja (forma Dei) nem szűnt meg, hanem az felvette a szolgaság alakját (forma servi). „Homo Verbo accessit, non Verbum in hominem convertibiliter accessit.“ Tehát az Isten-fiúság és az *ember-forma* állagi állandóság az idők-teljességében testté lett igére nézve, mert az ige testté létele: „non mutatio divinitatis in carnem, sed susceptio carnis per divinitatem.“ Igazolja pedig ezt a felvételt azzal, hogy *példát hoz fel*, szólván eképen: ha gondolatainkat közölni akarjuk valakivel: beszélünk, szólunk, szót vagy hangot használunk; ámde maga a gondolat, mint ilyen, nem változik át hanggá, hanem a maga valóságában épen marad, csupán a hangnak, a beszédnek alakját ölti fel, hogy a fülekbe jusson „sine aliqua labe suae mutationis.“

Ez az emberré-létel az Isten-ember fogalmat aztán így fejezi ki: mikor az *ige* eljött: *itt* volt s mikor a testben volt: nem szűnt meg az lenni, a mi volt, hanem felvette azt, a mi nem volt s ezzel sem nem változott meg, sem nem kisebbedett meg, sem származott nem lett, sem fogyatkozásba és gyarlóságba nem jutott. Az ige, az Isten: nem szenvedett commutáció-t, sem conversió-t, sem confusiót.

Hát az, a mit felvett az Isten? Az emberi, a melyet az isteni felvett: ment-é át változáson? . . . Nem, mert az emberi megmaradt emberinek, végesnek, a minek bizonyosága Jézus fölkiáltása: *Istenem, Istenem: miért hagyál el engemet?! . . .* Ennek így kell lenni, mert a *forma Dei* mellett csak a *forma servi* állhat meg, mindkettő megmaradván a maga igazi természetében, „non formam Dei amittens“, hanem „formam servi accipiens“, még pedig a maga valójában s így e kettő együtt, egymás mellett van, de személyi egységben, a mint ezt a következő nyilatkozata igazolja: „Unus Dei Filius idemque hominis Filius; unus hominis Filius idemque Dei Filius: non duo filii Dei Deus et homo, sed unus Dei Filius, Deus sine initio, homo a certo initio Dominus Noster Jesus Christus.“ „Christus est una persona.“

Ezt az *embert* azonban születésének dolgában meg kell határozni, hogy ember-volta igaz legyen, a mely a *missio* és *incarnatio* fogalmának egységében jelentkezik s a mely kizárólag a Fiúval állván összeköttetésben, csak erre s nem egyuttal a háromságra is tartozik. Ezért mondja: „Christus natus est ex virgine Maria.“ Van Krisztusnak *idői* és örök születése; az *idői* Máriától való s egyetlen. Egyetlen, mert több nincsen s csak így lehetett emberi volta *tökéletes*, mert *teste állaga szüztől való volt*. És *emberi lelke* is ilyen módon válik az emberi természettel összeköttetésben büntől szabaddá, mert *teste* tiszta lévén, *lelkének* is büntől mentesnek kell lennie, annak a *léleknek*, a mely az emberi természettől elválaszthatatlan. Tökéletes ember, a minő több nem volt, a kihez hasonlónak lenni cél, de a *kivé* lenni lehetetlen.

A kettő: Isten és ember egy személyt alkot Jézusban, a ki emberré akarván lenni, azzá lett a nélkül, hogy istenségét elvesztette volna. Azonban istenségének ember volta érvényesülési tartama alatt nem lehetett s nem is volt teljes kifejtése, mert az isteni nem vettethetett alá az emberre váró földi élet mozzanatoknak s így a *χρησις* (használat) szempontjából az istenség más jellegűvé lett, mint az emberi voltát tartalmazó személyi rész. Ámde hogy a *megüresedés* (*κενωσις*) és az *elrejtettség* (*κρυψις*) közül melyiknek van jogosultabb felvétele: nem állapíthatni meg, mert ez nyílt kérdés, a mely fölött lehet is, sőt kell is vitát folytatni, mint érdekes tétel fölött. A tény csak annyi, hogy a *χρησις* és *κενωσις* (birtoklás) között Augustinus is megteszi a különbséget s utat nyit az a felett való elmélkedésre, a mi ismét eldöntendő: van-e *communicatio idiomatum* épen az ő rendszerében? Mert elmaradhatlan kérdés ez ott, a hol a *genus tanra* világot vető ilyen nyilatkozattal találkozunk: „Christus crucifixus est in forma servi et Christus mortuus est“, vagy „natus est Deus ex femina et a mortalibus post tantas contumelias perductus ad mortem“, holott bizonyos amott is, emitt is a vonatkozás (relatio) igazi tartalma.

Kicsoda nem veszi észre, hogy a végleges tan-alakulások során ime újabb kérdések vetődnek fel, melyeket az idő folyamán

mások tárgyalván: a dogmatikus felfogásoknak egész új sorozata támad? A zsinati megállapodásokhoz előkészítési eljárások ezek, a melyekre hol ráüti az egyház a jóváhagyás bélyegét, hol az anathemát mondja ki.

A Krisztus működéséről a következő felfogás jelentkezik Augustinusnál ebben az időben;

A testben megjelent Jézus *élet volt* s az *ő élete a halál halála* lőn, mert életének halál lőn a vége s az *ő halála a halált meggyőzte*. „Mortem moriendo superavit . . .“ Életét a halál felvételével fejezte be, de halála a halál megölése, mert halála által megszabadúlnak a halandók. [Mortem suscepit et mortem suspendit in cruce, et de ipsa morte liberantur mortales]. Sőt e halál *kettős haláltól* szabadít meg, t. i. a testi és lelki haláltól, mintegy megfelelőleg ama nyilatkoznak, a melyet az Úr az ó-szövetségben tett: „halálnak halálával halsz meg“ s a kettős halál a *lelki* és *testi* halál volt, amaz rögtön, emez idő multával következőn be Ádámra is és utódaira is, míg az *élet lelkileg* rögtön bekövetkezik Krisztus tudománya által, *testileg* pedig a feltámadás folytán biztosítja a haláltól való szabadulást.

Ebben a körben észrevehetőleg az a gondolat uralkodik, hogy Krisztus mindazt visszaszerezte, a mit Ádám elvesztett . . . „Hoc recipimus, quod perdidit primus homo. Christus creator et reformator“, a ki új-ember, isten-ember: míg Ádám „homo-homo.“ Krisztus munkája az élet-adás, a halál-eltüntetés, a melyet elvégezhet, mert „verus Deus, verus homo“ s nem „homo-homo.“

Krisztus halála a munkának befejezése, a melyet végzett s halálával az ördög hatalmának megszűnése következett be. A sátán birtoka volt az ember s a sátán az embert szabadító Krisztus halála fölött örvendezett, hogy Krisztus is az övé lesz; ámde öröme korai volt, mert a Krisztus halála az ember szabadulását s a sátán legyőzetését jelenti. „Exsultavit diabolus quando mortuus est Christus et ipsa morte Christi est diabolus victus . . .“ Ámde ez a sátán-birtoklás tulajdonképen a *bűnben való-leledzés*, mert bűnösnek lenni egy a sátán hatalmában való léttel s a sátán hatalma alól megszabadíttatni: a bűntől megszabadulni.

Büntől való megszabadítás a Krisztus munkája s egyuttal a büntetéstől, mert „peccatum in punitum esse: non potest.“ Krisztus a bűnt feloldja, a büntetést elvállalja s az embernek csak *szívét kell* a Krisztus által megtisztítottan felajánlani Istennek és ez a *bűnbánat*: már büntetési dolog a maga fogalmában, a mely mellett a Krisztus büntetés-vállalása más természetű. A büntől való szabadítás s a büntetés eltörlése: a Krisztus halálával jutott teljességre, a mely áldozat szabad is, önkéntes is, a mint-hogy az áldozat eszméjének csak így lehet jelentősége elvileg is és gyakorlatilag is. Ez már magasabb fokú gondolat, a melylyel szoros összeköttetésben áll a *közbenjárás*, mint az ember-halált szenvedett Krisztusnak olyan munkája, melyet *csak ember* végezhet összeköttetésben *istenségével*; ez a Krisztus, a ki superioritas hominis — tulajdonával a sublimitas Dei-t helyettesíti, amazzal nagyobb nálunknál, emezzel közelebb áll hozzánk, mint az Atya. Azaz: az Athanasius-féle felfogásnak más alakban való megjelenítése részint a váltság-munkájáról általában, részint annak az emberiségre gyakorolt hatásáról, a mely utóbbi tudvalevőleg az ariánizmussal szemben azt tartalmazza, hogy Krisztus által a lehető legközelebbi viszony létesült Isten és ember között.

Megváltást, szabadítást végzett a Krisztus és közbenjárói szerepet tölt be megváltói működésénél fogva Isten és ember között, a mit meg is tehet, mert egyáltalán „fons gratiae“, a ki által Istennek gyermekeivé válnak az emberek és egymásnak a testvéreivé, a kikre ugyanaz vár, a mit nyert a Krisztus, t. i. a feltámadás. „In Christo spes resurrectionis nostrae adparuit.“ Ez is a Krisztus munkája! Az alacsonyságnak magasságra jutása, a halálnak életrekelése! Az engedelmességnek jutalmazása, a szolgaság alakjának dicsőség ruhájába öltözése.

Mind szentírászerű, sőt szentírási tétel és állítás, a melyekhez még egynek kell csatlakoznia, a mely arra a kérdésre ad feleletet: kiknek adott Krisztus váltságot, szabadulást? . . . Mert a bűnösök nem valamennyien váltattak meg, miután *justitia* és *gratia* nyilatkozott meg a Krisztus eljövetelében, hogy *büntetés* és *kegyelem* jöjjön létre.

Eltérők a vélemények e tekintetben, t. i. két erős irányzat

áll egymással szemben, a melyeknek egyike csak a *kiválasztottakat*, másika az *összes emberiséget* tünteti fel a váltságban részesülők gyanánt. A nyilatkozatok Augustinus részéről egyenesen így is szólnak, mert beszél „pro omnibus“ történt váltságról is és beszél „pro credentibus, conversis et electis“ végbement szabadításról is. De a kettő egyet jelent, azt tudniillik, hogy a *váltság általános azokért, a kik hisznek*, a minthogy *hit nélkül* nem is váltatnak meg és nem is idvezülnek az emberek. Az egész mindenség Isten munkája és mégis e mindenségben ott van a *rossz* is. Jézus is megváltja az *egész emberiséget*, de a váltságnak eredménye: az üdvözítés csak a *hívőké, az elválasztottaké*.

* * *

Íme a főbb eszmék abban a hármasság fejlődési körben, a melyben Augustinus felfogása jelentkezik. *Lényegi, alapot érintő eltérésekre* aligha lelünk: csupán szabatosabb, körvonalozottabb kifejezésekre s nyilatkozatokra találunk, a melyek a kérdést inkább tisztázzák.

Nekem úgy tetszik, hogy Augustinus előtt tisztán állott a kérdés: Krisztus minden mindenekben! Az emberiségért élt-halt Krisztust, a föltámadottat, a megdicsőültet hirdette, a kinek személyisége is és működése is egyetlen! Nem csupán ígét hirdető a Krisztus, hanem *életet adó* is, a mivel senki, egyetlen próféta sem rendelkezett. És épen azért Augustinus megtagadása a római egyháznak az a hite, a mely szerint a Krisztus nyomába hágnak a *szentek*, a kiknek épen semmi közük a Krisztushoz abban a körben, a melyben Krisztus működött. Viszont az unitarismus is olyan úton jár, a mely Krisztusokat teremt s állít elő. Mindkettő hibás eljárás! Augustinus századokkal ezelőtt jobb ösvényt mutatott s elfogadhatóbb álláspontot képviselt!

Tüdös István dr.